

Beograd 1955, navedena je literatura o Prokopiju iz koje se vidi da se interes za ovog pisca i njegovu povijest nije smanjio ni u 20. stoljeću. Bibliografije o Prokopiju broje nekoliko stotina jedinica!

Prokopije je to i zaslužio. Bio je i historičar, i umjetnik, i izvrstan psiholog i zato će, zasigurno, i buduće generacije čitati njegova djela i u njima nalaziti još mnogo materijala koji će im biti zanimljiv za proučavanje.

Ivo Goldstein

prijevod

JAMBULOVA UTOPIJA

1. Književnokritička i historijska napomena

Jambul (Ἰαμβούλος), trgovac i pisac podrijetlom iz Sirije (v. Nestle-Liebich II, 91), živio je, prema vrlo nesigurnom datiranju, oko prijelaza II u I stoljeće prije naše ere. Iz „fragmenta“ sačuvanog u popularno pisanom kompilatu Diodora Sicilskog iz Argirija (I stoljeće pr. n. e.), *Povijesna knjižnica* (Βιβλιοθήκη ιστορική, knjiga II, glave 55–60), saznajemo da se Jambul, koji se isprva bio posvetio znanosti, iz obiteljskih razloga počeo baviti trgovinom (v. tekst 55, 2). Trgovački ga putovi odvedoše i u Afriku, a po povratku je opisao svoje „doživljaje“ i neutvrđeni (najvjerojatnije i izmišljeni) otok s komunističkim i prirodnopravnim gospodarskim i društvenim uređenjem. Diodor, koji je pred sobom svakako imao Jambulovo djelo (najvjerojatnije u formi romana, kako se može zaključiti iz naglašene fabulistike), iz njega je ekscerpirao pojedine dijelove, prema vlastitom interesu i izboru. Odnos opsega Jambulova „romana“ i „fragmenta“ kod Diodora više nije moguće ustanoviti; očigledno je, međutim, da Diodor nije podjednako izložio sve sadržajne skupine originala, već je istakao prije svega zemljopisnu i zooološko-botaničku egzotiku, zapostavivši pritom društveno-organizacijske i utopijske dijelove. Diodor je povjesničar, pa i Jambulovo djelo smatra opisom historijata otkrića i izvještajem o otkrivenom otoku za koji drži da postoji, a nipošto ne djelom putopisne književnosti kao fikcije i političke utopije. U svakom je slučaju „roman“ morao biti mnogo opširniji, a svakako i znatno određeniji u crtanju idealne ljudske zajednice. Po svojem sadržaju ide u red onih projekata koji ozbiljenije utopije ne premještaju vremenski, u budućnost ili prošlost, već prostorno, u daleke i nepoznate krajeve. Tomu je svakako uzrokom proširenje vidokruga grčkog svijeta u helenističkom razdoblju (Bloch, 566f), a usporednu pojavu zapažamo i u razdoblju novovjekih otkrića, i to baš u Jambulovih nastavljača, Morusa i, posebice, Campanelle.

Jambulova utopija, koja po nekim ocjenama predstavlja vrhunac utopijske misli antike (tako Poehlmann II, 91), nije bez prethodnika i bez uzora. Izuzevši egalitarne motive iz Homerova, Heziodova i uopće ranog pjesništva, u kojih preludira uspomena na rodovsko društvo i počelo zajedništva u vlasništvu te političkom i vojničkom životu, ideja društva uspostavljena prema prirodi i umu, dakle različito od faktičnog društva, javlja se na metafizičkim i znanstvenim (matematika) pretpostavkama kod Pitagore i u njegovoj školi, koja i sama živi i nekoj vrsti „komune“ (*κοινὰ τὰ τῶν φίλων*), nesumnjivo politički vrlo aktivne u sicilskim prilikama onog vremena. Atenskoj koloniji u Turiju na Siciliji zakone je napisao, na Periklov nalog, Protogora; ovi zakoni, kako spominje Aristotel, uvodili su demokraciju namjesto aristokracije sniženjem cenzusa (usp. *Politica* 1307a), a u turijskoj ekspediciji sudjelovali su i tako znameniti ljudi kao Empedoklo, Herodot, te Hipodam iz Mileta, arhitekt i urbanist, koji je bio „prvi čovjek od onih što se ne bave politikom, koji je pokušao progovoriti o najboljem obliku države“ (*Polit.* 1267b30). Uz Hipodamov pokušaj, u kojem su se ustanovljavale tri klase (obrtnici, seljaci i ratnici) i gdje je država imala na sebe preuzeti pravnu zaštitu pojedinaca, značajniji je projekt Faleje iz Halkedona koji je prvi zahtijevao jednakost imanja građana (*δεῖν ἰσας εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν*, *Polit.* 1266a40). U etnografskoj i „kulturološkoj“ književnosti V i IV stoljeća javljaju se, na temelju istraživanja običaja i zakona „primitivnih“ naroda (*νόμιμα βαρβαρικά*), vijesti o prirodnom stanju društva sa zajednicom žena (usp. Herodot IV, 104), o jednostavnoj pastirskoj egzistenciji bez neimaštine i bez bogatstva, bez privatna vlasništva, koje mnogi pisci smatraju izvorom požude, nepravde, neprijateljstva i uništavajućih partijskih borbi. Ova idealizacija prirodnog stanja, naglašena kod Dikearha, „grčkog Rouseaua“, dobiva filozofijsku, pa i metafizičku utemeljenost kod kinika i, navlastito, stoika. Zakon prirode jednak je zakonu uma, a zajednica treba sjediniti sva umna bića, jer se „ne može živjeti za sebe, a da se ne živi za druge“ (Seneka, *Epistulae* 47,3, nav. kod Poehlmana I, 116; usp. i I, 611ff). U stoičkom idealu zajednice nastoji se neprotivurječno riješiti i pitanje odnosa pojedinca i zajenice, i to tako da se apsolutno pravo individuumu uspostavlja kroz organsku zajednicu svjetskog društva u kojoj nema privatnih i privatiziranih osoba („nunquam privatum esse sapientem“, Ciceron, *Tusc. disp.* IV, 23, nav. kod Poehlmana I, 614 Anm.). Stoik Zenon iz Kitona stoga u svom učenju o državi predlaže ukidanje zlatna novca, uspostavu zajednice žena, zabranu građenja hramova (radikalni humanizam uključuje ateizam) i podizanja sudova (u umnoj zajednici nema zločina ni potrebe represije), a predlaže i zabranu građenja gimnazija (*sic!*, usp. Diogen Laert. VII, 33).

Filozofija prava, društva i politike koju sustavno prvi uvode sofisti, razvijaju Platon i Aristotel, a do konačnih postignuća privode stoici, u razdoblju helenizma dobiva svoj izraz u nizu zornih utopija, koje stvarni etnografski materijal sjedinjuju s idejama o najboljoj državi. Pored Hekateja s Teosa ili iz Abdere (IV st., različit od Hekateja Miletskog, Herodotova prethodnika, iz VI–V st.), najznačajniji je predstavnik etnologijske romantike Euhemer (*Εὐήμερος*, oko g. 300.pr.n.e.), koji u **Svetom zapisu** (*Ἱερὰ ἀναγραφή*) „opisuje“ društveno uređenje na otoku Panheji. Glavna značajka – pored čuvene teorije postanka religije iz apoteoze znamenitih

historijskih osoba („euhemerizam“) – jest klasno-kastinsko uređenje, na vrhu kojeg stoje svećenici (tj. filozofi, inteligencija), te umjetnici i obrtnici („tehničari“); ostale su klase seljaci i ratnici. Spomenimo uz put i prvu negativnu utopiju o „Gradu zlih“ (*Πονηρόπολις*) kod Teopompa, pisanu, nesumnjivo, pod utjecajem Platonova mita o Atlantidi, suprotnosti idealne države (usp. Poehlmann II, 40).

Pored ovih teorijskih i književnih uzora i prethodnika, Jambulovo se ime vezuje ponajviše uz Aristonikovu pobunu (133–129). Pergamski kralj Atal III bio je svoje kraljevstvo oporučno ostavio „rimskom narodu“ (!). Na to Aristonik, pretendent na pergamsko prijestolje (kao sin kralja Eumena II), podiže bunu, oslanjajući se na robove i sirotinju. Koliko su Aristonikovi motivi bili real-politički, nije moguće odrediti; sigurno je, međutim, da je robove oslobodio i naumio osnivanje komunistički ustrojenog Heliopola, Grada Sunca, koje svima jednako sja. Čini se da mu je savjetnikom bio stoički filozof Blossije. Nakon početnih pobjeda, Aristonik je 129. poražen i pogubljen u Rimu. Zaključci o vremenskom i uzročnom odnosu Jambulove utopije i Aristonikove pobune nisu posve suglasni, ali se općenito drži da je Jambulov „roman“ bio inspiracijom Aristonikova političkog programa (usp. Kroll 683, Tarn kod Laskog, 16). U grčkom svijetu bile su poznate i otočke piratske države (najčuvenija na Liparima, usp. Poehlmann I, 46ff), koje su, ne proizvodeći, razvile neku vrst komunizma potrošnje.

U sačuvanu fragmentu vidljiv je i odsjaj pitagorovstva, dakle upravo one filozofije koja prvi puta teorijski i praktički inauguriše ideju zajedništva, utemeljenu na metafizičkom i znanstvenom (matematika) počelu (usp. tekst 57,3: zvjezdoznanstvo; 57,8: sedam otoka jednake veličine – kružnog oblika prema 55,6 – što podsjeća na mistiku brojeva i savršenost kugle, odnosno kruga).

2. Jambul i naše doba

Renesansa je još mnogo prevodila Jambulovo „djelo“ (usp. Bloch, 568). Najpoznatiji je nastavljatelj Campanella (1568–1639; v. bilj. uz 55,1). Potonja stoljeća su Jambula počela zaboravljati, pa ga utemeljitelji tzv. znanstvenog socijalizma više ne spominju, iako je Marx poznao Diodorovo djelo (usp. npr. *Kapital* 271). Središnjom i najznačajnijom političkom teorijom antike smatra se Platon, kod kojega je filozofijska utemeljenost oblikovanja svakako najizraženija i najpotpunija; međutim, Jambulova utopija, barem u jednom svom dijelu, za naše je doba značajnija.

Jambul, kao i Platon i mnogi drugi, ukida privatno vlasništvo i proizvodnju određuje kao funkciju zajednice, ali je organizacija proizvodnje postavljena na potpuno drugu osnovu: ona pretpostavlja dokidanje diobe rada (usp. tekst 59,6), i to kako u odnosima proizvodnje, tako i u društvu (grad-selo; usp. tekst 57,1). Otočani, naime, uvode radnu obvezu za sve članove zajednice, i nitko, osim staraca (59,6), nije od nje oslobođen. Radni dan je skraćen tako na nužno vrijeme, što je omogu-

čeno ukidanjem privatna vlasništva i podruštvljenjem proizvodnje. Značajno je da je ovdje komunizam mišljen podjednako u sferi potrošnje i proizvodnje, za razliku od Platona, kod kojega je rad obaveza samo jednog, trećeg, staleža: na taj način komunizam je ozbiljen samo za „gornje“ staleže, ali i za njih samo u potrošnji; treći stalež, pak, proizvodeći višak vrijednosti koji prisvajaju neproizvodni staleži, opstoji samo kao društvena materijalna osnovica, ali, kako ne sudjeluje u društvenom početlu, njegova je egzistencija izvan društva. Razlog ovoj polovičnosti Platona „komunizma neradnika“ leži svakako u zadržavanju diobe rada, osmotrene kao počelo pravednosti, a odatle i ustrojstveno počelo države:

„Što smo naime u početku odredili da treba uopće činiti kad smo osnivali državu, jest upravo pravednost, kako se meni čini, ili neka vrsta toga. A odredismo jamačno i često govorasmo, ako se sjećaš, da svakom pojedincu valja obavljati samo jedan posao u državi, za koji bi njegove prirodene sposobnosti bile najprikladnije“ (Resp. 433A1–6; prijevod Kuzmić-Salopek).

Ova pretpostavka proizlazi iz Platonova shvaćanja čovjeka kao individuum: on je, naime, uvijek sebi nedovoljan, te odatle i nesamostalan, pa se različiti individuumi moraju organizirati u državu (usp. Resp. 369B), koja, kao cjelina po sebi parcijalnih pojedinaca, postiže tek cjelovitost (usp. Resp. 369C). Totalni čovjek neozbiljiv je u pojedincu. Stoga organizacija države ne uključuje mijenu pojedinca i njegov razvitak spram totaliteta u njemu samome, nego pretpostavlja čovjeka kakav već jest. Ukidanje privatna vlasništva kod Platona nema, dakle, nikakvih posljedica za bit i biće čovjeka; štoviše ideal čovjeka identičan je idealnoj, na strogoj diobi rada zasnovanoj državi kao pravednosti:

„Dakle, mislim Glaukone, reći ćemo da je i čovjek pravedan na isti način na koji je i država. (...) Ali nikako nismo zaboravili da je ona bila pravedna time što je svaki od triju staleža u njoj radio svoje.“ (Resp. 441D5–6, 8–10).

Čovjek sam u sebi, iako je dijelom i članom najbolje države, zastaje na unutrašnjoj i vanjskoj razdijeljenosti svoga bića, te zauvijek ostaje samo dio sebe samog i svoje mogućnosti.

Novovjeko mišljenje dokidanja privatnog vlasništva promišlja, kao nužnu konsekvenciju, i dokidanje diobe rada, jer je sama dioba rada nazrijeta kao otuđenje unutar radnog života:

„Da dioba rada i razmjena počivaju na privatnu vlasništvu nije ništa drugo do tvrdnja da je rad bit privatna vlasništva, tvrdnja što je nacionalni ekonomist ne može dokazati, i koju ćemo mi za nj dokazati. Upravo u tome što su dioba rada i razmjena oblikovanja privatna vlasništva, baš u tome leži dvostruk dokaz kako s jedne strane da ljudski život za svoje ozbiljenje trebaše privatno vlasništvo, kao i s druge strane, da sada traži njegovo ukidanje.“ (K. Marx, *Filozofsko-politički spisi* 419–420, prijevod D. Pejovića).

Jambul, međutim, iz inače općenito prisutne ideje ukidanja privatna vlasništva, prvi i u antici jedini izvodi radikalni zaključak ukidanja društvene i proizvodne podjele rada. Otočani tako naizmjenice jedni druge poslužuju, naizmjenice love ribe i bave se umijećima, odnosno obrtima i umjetnostima, a isto vrijedi i za obavljanje javnih službi (usp. tekst 59,6). Time se Jambulova utopija iz udaljenosti od gotovo dvije tisuće godina začudno približava idealu komunističkog društva prikazanu u *Njemačkoj ideologiji*:

„Naime, čim se rad počinje dijeliti, svatko ima jedan određeni, isključivi krug djelatnosti koji mu se nameće, iz kojeg ne može da izađe; on je lovac, ribar, ili pastir, ili kritički kritičar, i mora to ostati, ako ne želi da izgubi sredstva za život – dok u komunističkom društvu, u kojem nije svatko ograničen na jedan krug djelatnosti, nego se može obrazovati u svakoj, bilo kojoj grani, društvo regulira opću proizvodnju i baš na taj način meni omogućuje da danas činim ovo, sutra ono, da jutrom lovim, popodne ribarim, uvečer da stočarim, da iza jela kritiziram kako mi je upravo ugodno, a da nikada ne postanem lovac, ribar, pastir ili kritičar.“ (Rani radovi 378; prijevod St. Bošnjaka).

Stoga dokidanje diobe rada znači prije svega uspostavu apsolutnog individuum koji u sebi samome, na temelju vlastite totalne prakse, ozbiljuje sebe kao biće cjelote. Ukidanje privatna vlasništva bez dokidanja diobe rada nije ozbiljenje komunizma, budući da sama dioba rada, koja nužno suprotstavlja opći interes interesu individuum, zahtijeva uspostavu utjelovljenja prividnog zajedničkog interesa u državi, koja je, pozvana da odstrani stihiju diobe rada, odatle represivna, kako prema historijskoj opstojnosti pojedinca tako i prema njegovu teženju prisvajanja svih bitnih snaga, radnog života u njemu samome. Primjere ukidanja privatna vlasništva, koje ne prati i ukidanje diobe rada, pa se pritom nameće država kao temelj ustrojstva društva, imamo najzornije predstavljene u teorijskom pogledu kod Platona, a u praktičkom u današnjem tzv. realnom socijalizmu.

Može se učiniti da je ovo dovođenje Jambula u središte suvremenih pitanja promašeno i metodologijski i sadržajno. Kako u ovoj prilici nismo u mogućnosti propitati opća metodologijska pitanja odnosa mišljenja koja iz različitih epoha progovaraju istim načinom o istoj stvari, ograničit ćemo se na to da ukažemo da je Jambulova utopija morala biti mnogo promišljenijom i filozofijski utemeljenijom (iako Jambul sâm nije bio filozofom) od onoga što nam je sačuvano u Diodorovu ekscerptu. Diodor je, kako smo već istakli, izvršio izbor i vjerojatno vrlo oštru redukciju materijala, pa je Jambulova teorija komunizma kao cjelina izgubljena. Iz nekih naznaka, koje Diodor prenosi sumarno, nepotpuno i izvan konteksta, vidljivo je, međutim, da se Jambulova utopija temeljila na čvrstim početlima koja su omogućila razvijanje neprotivurječne cjeline. Jedan primjer: Morus u *Utopiji*, ukinuvši privatno vlasništvo, a donekle i diobu rada, bavljeno znanostima prepušta posebno izabranim pojedincima oslobođenim radne obveze (v. *Utopija* 101). U Jambula, naprotiv, nema nikakvih profesionalnih grupa, jer se rad obavlja naizmjenice u svim

sferama proizvodnje, no ipak čitamo da je „svim znanostima posvećena naročita pažnja“ (57,3), što znači da se svi otočani, povremeno u okviru radne obaveze ili stalno u „slobodno vrijeme“, bave znanostima, odnosno nekom drugom vrstom duhovne proizvodnje (usp. umijeća, odn. umjetnosti u 59,6). Upravo zato što pojedincima nije dana isključiva mogućnost bavljenja znanostima, već je ono dio cjelovite naobrazbe i života svih pojedinaca, u Jambulovoj utopiji znanošću se unapređuje pojedinac a ne proizvodnja kao moć iznad pojedinca. Znanost izvan diobe rada, znanost koja nije u službi proizvodnog pogona, oslobođena je uporabljivosti, mogućnosti praktičke primjene kao svrhe, te stoga odgovara samo unapređivanju pojedinca. Zato nije slučajno što je „najveća pažnja posvećena zvjezdoznanstvu“ (57,3), dakle onoj znanosti koja je praktički iskoristiva samo u manjem dijelu (orijentacija u pomorstvu, kalendar itsl.), a u temelju je motrenje svemira kao cjelote koja sebe preko znanstvenog naobraženog pojedinca spoznaje, a znajući pojedinac zadobiva cjelotu i to isključivo radi ispunjenja sebe kao bića cjelote, a ne kao radno-proizvodnog bića.

Ovome odgovara i posvemašnja primjena plana (usp. tekst 59,5) kojim proizvodnja postaje sredstvo života, a ne život sam.

O promišljenosti Jambulove koncepcije svjedoči i isticanje plodnosti zemlje (usp. tekst 57,1), koja čini da sredstva života „rastu sama od sebe u izobilju“ (59,1), što je racionalni nadomjestak razvijenijih proizvodnih snaga. Ono što bi danas trebalo da pruži automatizirana tehnika, to kod Jambula daje priroda, također kao neka vrste samorodne i samostvarajuće „industrije“. Budući da je dokidanjem privatna vlasništva i diobe rada dokinuta i mogućnost samosvrhovite proizvodnje kao moći iznad pojedinca i zajednice, potrebe otočana su u-mjerene, tj. nisu mjera samosvrhovite proizvodnje koja izaziva postvarujuće lažne potrebe, već mjera čovjeka. U odnosu na naše vrijeme, pričinja se pouzdanje u razvoj proizvodnih snaga prirode daleko realnije od protivurječnog razvitka tehnike, diobe rada i proizvodnje ne čovjeka nego proizvodnje same.

Proizvodnja zasnovana na ukidanju privatna vlasništva i diobe rada, te na obilju prirodnih proizvoda razrješava ključna pitanja epohe i njenu čežnju. Helenistički velegradovi dokrajčili su društvenu i političku egzistenciju pojedinca, kakva je još bila moguća u razmjerno malim predhelenističkim političkim jedinicama; velike monarhije na beskrajnim prostranstvima i s nedokučivim središtima moći građanima nekada samostalnih gradova izgledaju kao sustavi bespravljia i nepravde. S druge je strane upravo ovo potiskivanje građanina kao političkog bića razlogom njegove pojave kao radnog bića i to upravo kroz žrvanj diobe rada, koja sada napreduje. Ova dva momenta — nestanak pojedinca i stvarne zajednice kao političkih subjekata i pojava individuuma isključivo kroz diobu rada — predstavljaju svakako bitne odrednice i probleme epohe (usp. Poehlmann II, 80), a Jambul ih cjelovitim zahvatom utopijski rješava.

Zajednica žena i djece (usp. tekst 58,1) spada u opća mjesta antičke socijalne utopije i političke teorije, te je u ovom kontekstu ne bi trebalo posebno isticati,

kada se ne bi radilo o još jednom dijelu čvrstog sustava Jambulova projekta. Ukidanje obitelji logična je posljedica ozbiljenja slobodne zajednice. Kao što je država nužno lažna zajednica društva zasnovanog na diobi rada, tako je i obitelj lažna zajednica koja se održava također diobom rada. „Zajednica žena“ je stoga dokidanje posljednjeg ostatka privatne egzistencije čovjeka, sačuvane u obitelji kao skrovištu s onu stranu rada i države. Rečenica koja u tekstu (58,1) objašnjava posljedice uvođenja zajednice žena iskazuje razlog koji je Jambula potakao na njeno ustanovljavanje: kod otočana nema častohleplja, dakle potvrđivanja pojedinca nasuprot zajednici, odnosno drugim pojedincima, pa stoga nema ni stranačkih borbi, a u svemu vlada sloga (*ὁμόνοια*). Daleko od namjere da uvede vulgarni hedonizam promiskuiteta kao samosvrhu, Jambul zajednicom žena postiže oslobođenje ljubavi od gospodarskih razloga koji su u obitelji uvijek prisutni. Ozbiljenje pojedinca moguće je samo dokidanjem svih oblika njegove privatne egzistencije. (Isti motivi predleže u zajednici žena u Agatirsâ, na već spomenutom mjestu kod Herodota: IV, 104). Upravo zato što ide ukorak s državom kao represivnom organizacijom lažnog zajedništva, obitelj je i sama represivna jer svoje članove čini predmetima privatna posjeda, budući da počiva na diobi rada. Stoga je njeno dokidanje poništenje mogućnosti prisvajanja pojedinca pod krinkom „ljubavi“ u obitelji. Samo u slobodnom društvu, koje ne poznaje nikakvo privatiziranje, pojedinac živi rodnim životom, utoliko što mu prilaze priroci svih drugih pojedinaca, te na taj način ozbiljuje svepriročnost.

Istaknimo naposljetku posebnu građu jezika koja otočanima omogućuje oponašanje i brzo učenje stranih jezika. Govorenje mnogim jezicima i razumijevanje zvukova cijelog svijeta spadaju u arhetipove kozmopolitizma, pa se javlja i u počecima kršćanstva (usp. glosolaliju u Djelima apostolskim 2,4). Bliskost s prirodom i strancima, i to upravo u glasanju, dakle onoj djelatnosti koja povezuje razvijena živa bića, preduvjet je svjetskog bratstva.

Značenje Jambula za naše doba je veliko. Prije svega se pokazuje da se u njega „razvitak socijalizma, barem u jednom dijelu, kretao u istoj liniji kao u novijoj Evropi“ (Poehlmann II, 84). Poznavanje Jambulove utopije može nas osloboditi paušalne ocjene da se antičke utopije nikada ne oslobađaju rada robova i da komunizam uvode samo za slobodne. Sveza gospodarstvenog i duhovnog razvitka u antičkoj utopiji i političkoj teoriji nigdje nije pozitivno razriješena osim kod Jambula. Platon je odbacio gospodarski razvitak i razvijanje potreba kao nešto neetičko, pa je i to jedan od razloga da i neke duhovne potrebe i njihovo zadovoljavanje motri sa stajališta etički štetnog luksuza koji ima razlog u samosvrhovitosti proizvodnje a ne u obrazovanju života (usp. izjednačavanje svih vrsta proizvodnje u „kulturnom sektoru“ s luksuzom u Resp. 373AB, u što onda ulazi i umjetnost). Jambul ne isključuje gospodarski razvitak, već ga, štoviše, potencira u slici plodnosti i rodosti prirode i pogodne klime na otoku, te je pitanje odnosa gospodarstvenog i ljudskog napretka neprotivurječno riješeno posredstvom revolucionirane društvene organizacije.

3. Zaključak: antika u historijskoj i povijesnoj perspektivi

Gospodarstvo kao samosvrha i s njim povezana tehnika, znanost i socijalna utopija ostaju u Grka na periferiji historijske događajnosti; u novovjekovlju, naprotiv, oni postaju stožerom društvene opstojnosti čovjeka, ali, naravno, u izokrenutom postavu: sama socijalna utopija u svom kasnom liku javlja se u funkciji gospodarstvenog pogona, što je vidljivo u preuzimanju motiva revolucije u uvjete oplodnje kapitala (npr. bijeda radništva kao prostor ekspanzije i reprodukcije pogona, a u najnovije vrijeme i ekologija, tzv. slobodno vrijeme, usluge itsl.). Zato istraživanje i razumijevanje sadašnjosti jedino može i mora biti utemeljeno u cjelotnom promišljanju samog temelja opstojnosti čovjeka; odatle proizlazi potreba sagledavanja bića čovjeka u njegovoj svehistorijskoj pojavnosti. Istraživanje antike je fundamentalno, ali i povezano s bitnim i ozbiljnim teškoćama koje ispostavlja sama epoha koja je namislila istraživati antiku.

82 Moderno je doba, i pored svog ponekad naglašenog „zanimanja“ za antiku, nad ovom izvršilo jednu od antičkih kazni gubitka časti: *damnatio memoriae*. Sjećanje na antiku u modernom je dobu posve nesupstancijalno, utoliko što zaborav antike paradoksalno raste s količinom njene formalne prisutnosti. Često se misli, a i čuje, da smo „mi“ nasljednici antike, ali se pritom zaboravlja da smo „mi“ i nasljednici rušilačkih najezdi Huna i Vizigota, da smo nasljednici kršćanstva koje politeizam nastoji zatrti uništavanjem kolekcija antičkih umjetnina, da smo nasljednici renesanse koja antiku „oživljava“ u interesu i na poticaj kapitala (racionalizam u funkciji proizvodnog pogona kao definitivno razbijanje logosa), da smo isto tako nasljednici mlade buržoazije koja u svojem skorojevićkom usponu „obnavlja“ grčki svijet tako što svoje parlamente i sudnice, kao i muzeje napljačkanih preostataka grčke kulture, oblači u ruho grčkog hrama, jer je sama u misaonom, osjećajnom i duhovnom pogledu posve prazna (Empire, „Greek revival“), dokazujući to time što poslije replika antike prelazi na reproduciranje romanike, gotike...

Upravo zato što smo „mi“ nasljednici antike samo preko ovih posredovanja, naše je poimanje antike ne samo njima „omogućeno“ nego i bitno određeno. Uobičajena antinomija shvaćanja antike kao bezbitne prošlosti s jedne strane i ideala s druge samo rekapitulira dijalektiku historijskog prijema antike u evro-atlantskoj civilizaciji i kulturi: u njoj je misao obnove antike, shvaćene kao ideal, uvijek praćena sviješću o njenoj posvemašnjoj historijskoj bezsupstancijalnosti u novom vremenu. Gospodarstveno-političko-tehničko-znanstveni pogon XX stoljeća, zajedno sa svojim socijalnim utopijama u znanstvenom, dakle vremenu primjerenom, liku, iznalazi još jednu mogućnost svoje ekspanzije: budućnost. U najnovije doba, kojemu smo svjedoci, *damnatio memoriae* antike zato nije nipošto slučajna prevaga jedne strane navedene antinomije nego bitna odrednica sustava koji dimenziju budućnosti uvodi kao sredstvo represije. Kako je kolonizacija prostora završena, preostaje još kolonizacija vremena; stoga zaborav antike nije samo posljedica raširenog nepoznavanja jezika, povijesti, kulture i mišljenja antike, već prije svega radikaliziranje napetosti između članova navedene antinomije: što antika više

postaje idealom, to više postaje bezbitnom prošlošću. Budući da je ova novootvorena i novospoznata dimenzija — budućnost — namišljena kao pozornica beskonačnog obnavljanja i reprodukcije opstojećega, dakle prošlosti, građanskog svijeta, poimanje antike je osuđeno na vječno tapkanje u granicama koje je, izmišljajući i uvodeći u igru navedenu antinomiju, povukao sam pogon. Kako bi drugačije mogla prošlost pojmiti epoha koja je zauzeta prije svega održavanjem antinomije budućnosti kao prošlosti?

Znanosti o antici moraju se stoga, radi urgentnog raščišćavanja temelja i određivanja vlastitog polazišta i dometa izvan začarana kruga epohalne antinomije, osloboditi prije svega svoje vlastite epohe. Pretpostavka znanosti o prošlosti koja sa svojim predmetom stupa u društveni odnos a ne u odnos diobe rada, jest revolucija kojom se kidaju veze sa sadašnjom egzistencijom historije i njenim mišljenjem, revolucije koja otvara dimenziju povijesti. Samo u povijesnoj, dakle društvenoj perspektivi, a ne historijskoj, koja različite epohe poništava djelatno i duhovno nadolaskom novog historijsko-revolucionarnog i prevratničkog elementa te uspostavljanjem njegova historijskog prava, moguća je otkritost antike za sadašnjost, budućnost, ali i za prošlost. Filozofija se posljednjih stoljeća često navraćala na svoju grčku prošlost — spomenimo samo klasičnog filologa Nietzschea i na temelju ranih Grka izgrađenog „mišljenja bitka“ kod Heideggera — ali to, naoko plodonosno „bavljenje“ baštinom nije nimalo izmijenilo metodologiju znanosti kojima bi filozofija imala biti temeljem. To vrijedi i za znanosti o starom vijeku. Iako je, primjerice, filozofija u spomenutoj tradiciji napustila teoriju istine kao korespondencije i adekvacije, razni oblici znanosti o antici — od filologije i arheologije do „povijesti“ grčke filozofije — kreću se i dalje unutar historijske podvojenosti subjekta i objekta, znanosti i antike, pa „istina“ koju postiže nije otkritost, odnosno *ἀ-λήθεια*, nego „istina“ metafizike sadašnjosti kao apsolutnog mjerila.

Da bi se s antikom uspostavio povijesni odnos, slobodan od historijskih antinomija, za to je potreban povijesni čovjek. U povijesnom odnosu ne samo da se „prošlost“ otkriva kao „vječno živa“, nego se s njom uspostavlja društveni odnos kojime se i ona sama sebi kao prošlost otkriva u dimenziji sadašnjosti, njenoj vlastitoj dimenziji, s onu stranu antinomije budućnosti-kao-prošlosti, gdje ono što je bilo, što jest, i što će biti opstoji samo kao vječna reprodukcija opstojećeg historijskog momenta kao „prirodnog stanja“.

U ovom kontekstu valja razumjeti i ovim prijevodom poduzeto „oživljavanje“ Jambula i grčke utopije uopće. Ono ne polazi sa stajališta ove historijske ograničenosti, koja također nastoji sebe pronaći u svemu prošlom, sadašnjem i budućem, niti se njime htjelo pokazati kako je novovjeka misao komunizma u bitnim određenjima poznata i grčkom umu; konačno, nije se nastojalo samo istražiti jednu (uostalom poprilično nepoznatu) stranu antičke kulture. Nakana je bila: nazrijeti povijesni odnos antike i današnjice tamo gdje se podudaraju historijski nazori i motivi — u ovom slučaju u radikalnoj utopiji.

Ozren Žunec

55 *Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὸν Ὠκεανὸν εὐρεθείσης νήσου κατὰ τὴν μεσημβρίαν καὶ τῶν κατ' αὐτὴν παραδοξολογούμενων πειρασόμεθα συντόμως διελθεῖν, προεκθέλωκώς, μετὰ δὲ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν ὄντος ἐμπόρου καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἑαυτὸν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν· ἀναβαίνων δὲ διὰ τῆς Ἀραβίας ἐπὶ τὴν ἀρωματοφόρον ὑπὸ τῶν ληστῶν συνελήφθη μετὰ τῶν συνοδοιπόρων. τὸ μὲν οὖν πρῶτον μετὰ τῶν τῶν συνεαλωκότων ἀπεδείχθη νομεύς, ὕστερον δ' ὑπὸ τῶν Αἰθιοπίων μετὰ τοῦ συνόντος ληστευθεὶς ἀπήχθη πρὸς τὴν παραθαλάττιον τῆς Αἰθιοπίας. οὗτοι δὲ σπυρηπάγησαν εἰς καθαρμὸν τῆς χώρας, ὄντες ἀλλοεθνεῖς, νόμιμον γὰρ ἦν τοῖς τῆδε κατοικοῦσιν Αἰθίοσι παραδεδομένον ἐκ παλαιῶν χρόνων, χρησιμοῖς θεῶν κεκυρωμένον, διὰ γενεῶν μὲν εἴκοσιν, ἐτῶν δ' ἑξακοσίων, τῆς γενεᾶς ἀριθμούμενης τριακονταετοῦς· τοῦ δὲ καθαρμοῦ γιωμένου δυσὶν ἀνθρώποις ἦν αὐτοῖς πλοῦσιον κατεσκευασμένον τῷ μεγέθει σύμμετρον, τοὺς δ' ἐν τῇ θαλάττῃ χειμῶνας ἀναφέρει ἰσχύον καὶ ῥαδίως ὑπὸ δυοῖν ἀνθρώπων ὑπηρετεῖσθαι δυνάμενον· εἰς δὲ τοῦτο τροφὴν δυοῖν ἀνθρώποις ἰκανὴν εἰς ἕξ μῆνας ἐνθήμενοι, καὶ τοὺς ἀνδρας ἐμβιάσαντες, προσέταττον ἀνάγεσθαι κατὰ τὸν χρησμόν. πλεῖν δὲ διεκελεύοντο πρὸς τὴν μεσημβρίαν· ἤξευ γὰρ αὐτοὺς εἰς νήσον εὐδαίμονα καὶ ἐπιεκεῖς ἀνθρώπους, παρ' οἷς μακαρίως ζῆσεσθαι, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἑαυτῶν ἔθνος ἔφασαν, ἔαν μὲν οἱ πεμφθέντες εἰς τὴν νήσον διασωθῶσιν, ἑξακοσίων ἐτῶν εἰρήνης καὶ βίου κατὰ πᾶν εὐδαίμονος ἀπολαύσων· εἰ δὲ καταπλαγόντες τὸ μῆκος τοῦ πελάγους εἰς τοῦπίσω ποιήσονται τὸν πλοῦν, ὡς ἀσεβεῖς καὶ λυμῶνας ὄλου τοῦ ἔθνους τιμωρίας περιπεσεῖσθαι ταῖς μεγίσταις. τοὺς μὲν οὖν Αἰθιοπίας φασὶ μεγάλην πανήγυρυν ἀγαγεῖν παρὰ τὴν θάλατταν, καὶ θυσίας μεγαλοσπετεῖς ἐπιτελέσαντας καταστῆσαι τοὺς σκεψομένους καὶ καθαρμὸν ποιησομένους τοῦ ἔθνους ἑξαποστεῖλαι. τούτους δὲ πλεύσαντας πέλαγος μέγα καὶ χειμασθέντας ἐν μηοῖ τέτταροι προσερχθῆναι τῇ προσημανθείσῃ νήσῳ, στρογγύλῃ μὲν ὑπαρχούσῃ τῷ σχήματι, τὴν δὲ περίμετρον ἔχούσῃ σταδίων ὡς πεντακισχιλίων.*

84

56 *ἤδη δ' αὐτῶν ἐγγιζόντων τῇ νήσῳ τῶν ἐγχωρίων τινὰς ἀπαντήσαντας καταγαγεῖν τὸ σκάφος· τοὺς δὲ κατὰ τὴν νήσον συνδραμόντας θαυμάζων μὲν τῶν ξένων κατάπλου, προσερχθῆναι δὲ αὐτοῖς ἐπιεκῶς καὶ μεταδιδόναι τῶν παρ' αὐτοῖς χρησίμων. εἶναι δὲ τοὺς τὴν νήσον οἰκούντας ταῖς τε τῶν σωμάτων ιδιότησι καὶ ταῖς ἀγωγαῖς πολὺ διαλλάττοντας τῶν κατὰ τὴν ἡμετέραν οἰκουμένην· πάντας μὲν γὰρ παραπλησίους εἶναι τοῖς ἀναπλάσμασι τῶν σωμάτων, καὶ κατὰ τὸ μέγεθος ὑπεράγειν τοὺς τέτταρας πήχεις, τὰ δὲ ὄσθ' αὐτοῦ σώματος ἔχειν ἐπὶ ποσὸν καμπτόμενα καὶ πάλιν ἀποκαδιωτάμενα παραπλησίως τοῖς νευρώδεσι τόποις. εἶναι δὲ τοῖς σώμασι ἀπαλοῦς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, εὐτονωτέρους δὲ πολὺ τῶν παρ' ἡμῖν· δραξαμένων γὰρ αὐτῶν ταῖς χερσὶν ὀδηποτοῦν μηδένα δύνασθαι τὸ τοῖς δακτύλοις περιληφθέν ἐκτρέψαι. τρίχας δ' ἀπλῶς μηδαμῇ τοῦ σώματος ἔχειν πλὴν ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ ὀφρύσι καὶ βλεφάροις, ἐπὶ δὲ καὶ πώγωνι, τὰ δὲ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος οὕτω λεῖα ὥστε μηδὲ τὸν ἐλάχιστον χνοῦν ἐν τῷ σώματι φάνεσθαι. εἶναι δὲ καὶ τῷ κάλλει διασπετεῖς καὶ ταῖς ἄλλαις τοῦ σώ-*

DIODORUS SICULUS *Bibliotheca historica*, II 55–60 (S. 219, 10–226, 24 Dindorf). [Diodor Sicilski *Povijesna knjižnica*]

55. Sada ćemo ukratko izložiti o otkrivenom južnom otoku u Oceanu i o čudesima koja se o njemu pričaju; prije toga pak detaljnije o tome, kako je do otkrića došlo. (2) Jambul se od djetinjstva predao naobrazbi; trgovini se, međutim, posvetio kada mu je umro otac koji bijaše trgovac. Jambul je poduzeo put u Arabiju, u područja gdje uspijevaju mirodije. Tamo ga zajedno s drugovima uhvatiše razbojnici. Isprvice je s jednim svojim drugom bio pastir, a potom su ga, zajedno s njim, zarobili Etiopljani i odveli na etiopsku obalu. (3) Zarobljeni bijahu radi toga da budu priniseni kao žrtve očišćenja, budući da su bili stranci. Još od starih vremena bio se kod ondašnjih Etiopljana uvriježio proroštvom boga ustanovljeni običaj da se protekom dvadeset naraštaja ili šest stotina godina (jedan naraštaj uzima se da traje trideset godina) dva čovjeka moraju prinijeti kao žrtva očišćenja. Izgrađena je za njih lađica, dovoljno velika da primi dva čovjeka i da njome mogu lako upravljati, ali i dosta jaka da izdrži morske oluje. U lađicu je stavljeno dovoljno hrane za dva čovjeka za šest mjeseci. Obojica uđu u brodicu i bi im zapovijedeno da se otisnu na otvoreno more, kako je odredilo proroštvo. Trebalo je da krenu prema jugu (4) i da tako pristignu do sretnog otoka i do dobrih ljudi, kod kojih se blaženo živi. Prispiju li sretno do tog otoka, rekoše im, tada će i njihov narod šest stotina godina živjeti u miru i svakoj sreći i zadovoljstvu. Ako li pak iz straha pred beskrajnim morem okrenu lađu natrag, bit će kao bezbožnici i osramotitelji cijelog naroda kažnjeni najtežim kaznama. (5) Etiopljani su – kažu – tom zgodom pored mora priredili veliku narodnu svetkovinu, prinisavši uzvišenu žrtvu za očišćenje naroda, koja je, ovjencana, odaslana da odjedri. (6) Oni zaploviše velikim morem, pa nakon što su četiri mjeseca bili igračkom olujâ, izbaci ih more na prorečeni otok koji bijaše sav okrugao, a opsegom je imao oko pet tisuća stadija.

85

56. Kada bijahu već blizu otoka, izađe im u susret nekoliko domorodaca, te izvukoše lađicu na kopno. Otočani se sakupiše, u čudu zbog dolaska stranaca, ali bijahu dobrohotni prema njima i davahu im potreštine koje sami imahu. (2) Stanovnici otoka bijahu i stasom i ponašanjem posve različiti od onih koji u nas žive. Stasom bijahu svi jednaki, a svaki je bio viši od četiri lakta. Kosti su unekoliko mogli savijati i opet ispravljati, jednako kao i gipke dijelove tijela. (3) Tijelo im bijaše izvanredno nježno i meko no mnogo jače od našeg. Ako bi nešto rukama uhvatili, bilo je posve nemoguće istrgnuti im to iz prstiju. Dlake po tijelu ne imahu drugdje do na glavi, obrve, trepavice i bradu, a ostali dijelovi bijahu tako glatki da se nigdje na tijelu ne pokazivahu ni najmanje maljice. (4) Tijelo im se odlikuje

ματος περιγραφαῖς εὐρύθμους. καὶ τὰ μὲν τῆς ἀκοῆς τρήματα πολὺ τῶν παρ' ἡμῖν ἔχου εὐρυχωρέστερα, καὶ καθάπερ ἐπιγλωττίδας αὐτοῖς ἐκπεφυκέναι. ἴδιον δὲ τι καὶ περὶ τὴν γλώτταν αὐτοὺς ἔχειν, τὸ μὲν φυσικῶς αὐτοῖς συγγεγεννημένον, τὸ δ' ἐξ ἐπινοίας φιλοτεχνούμενον· δίπτυχον μὲν γὰρ αὐτοὺς ἔχειν τὴν γλώτταν ἐπὶ ποσόν, τ' δ' ἐνδοτέρω προσδιαμεῖν, ὥστε διπλὴν αὐτὴν γίνεσθαι μέχρι τῆς ῥίξης. διὸ καὶ ποικιλωτάτους αὐτοὺς εἶναι ταῖς φωναῖς, καὶ οὐ μόνον πᾶσαν ἀνθρώπων καὶ διηρθρωμένην διάλεκτον μιμουμένους, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν ὀρνέων πολυφωνίας καὶ καθόλου πᾶσαν ἤχου ιδιότητα προέσθαι, τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, ἅμα πρὸς δύο τῶν ἐντυγχανόντων λαλεῖν ἐντελῶς, ἀποκρωμένους τε καὶ ταῖς ὑποκειμέναις περιστάσεσιν οἰκείως ὁμιλοῦντας· τῇ μὲν γὰρ ἑτέρα πτυχί πρὸς τὸν ἕνα, τῇ δ' ἄλλῃ πάλιν ὁμοίως πρὸς τὸν ἕτερον διαλέγεσθαι. εὐκρατότατον δ' εἶναι τὸν ἄερα παρ' αὐτοῖς, ὡς ἂν κατὰ τὸν ἰσημερινὸν οἰκοῦντας, καὶ μὴδ' ὑπὸ καύματος μὴδ' ὑπὸ ψύχους ἐνοσχλουμένους. καὶ τὰς ὀπώρας δὲ παρ' αὐτοῖς παρ' ὄλον τὸν ἐνιαυτὸν ἀκμάζειν, ὥσπερ καὶ ὁ ποιητὴς φησιν

ὄχνη ἐπ' ὄχνη γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μῆλω.
αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλῇ, σῦκον δ' ἐπὶ σῦκῳ.

εἶναι δὲ διὰ παντὸς παρ' αὐτοῖς τὴν ἡμέραν ἴσην τῇ νυκτί, καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἡμέρας μὴ γίνεσθαι παρ' αὐτοῖς σκιάν μηδεὸς διὰ τὸ κατὰ κορυφὴν εἶναι τὸν ἥλιον.

86

57 βιοῦν δ' αὐτοὺς κατὰ συγγενείας καὶ συστήματα, συνηγμένων τῶν οἰκείων οὐ πλείονων ἢ τετρακοσίων· τούτους δ' ἐν τοῖς λειμῶσι διαξῆν, πολλὰ τῆς χώρας ἐχούσης πρὸς διατροφήν· διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν τῆς νήσου καὶ τὴν εὐκρασίαν τοῦ ἀέρος γεννᾶσθαι τροφὰς αὐτομάτους πλείους τῶν ἰκανῶν. φύεσθαι γὰρ παρ' αὐτοῖς κάλαμον πολὺν, φέροντα καρπὸν δαψιλῆ, παρεμπερῆ τοῖς λευκοῖς ὀρθόσους. τοῦτον οὖν συναγαγόντες βρέχουσιν ἐν ὕδατι θερμῷ, μέχρι ἂν τὸ μέγεθος σχῶσιν ὡς ὠοῦ περιστερᾶς· ἔπειτα συνθλάσαντες καὶ τρίψαντες ἐμπείρωσιν ταῖς χερσὶ διαπλάττουσιν ἄρτους, οὓς ὀπτῆσαντες σιτοῦνται διαφόρους ὄντας τῇ γλυκύτητι. εἶναι δὲ καὶ πηγὰς ὕδατων δαψιλεῖς, τὰς μὲν θερμῶν εἰς λουτρά καὶ κόπων ἀφαίρεσιν εὐθέτους, τὰς δὲ ψυχρῶν τῇ γλυκύτητι διαφόρους καὶ πρὸς ὑγίειαν συνεργεῖν δυναμένας. ὑπάρχει δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ παιδείας πάσης ἐπιμέλειαν, μάλιστα δὲ ἀστρολογίας· γράμμασι τε αὐτοὺς χρῆσθαι κατὰ μὲν τὴν δύναμιν τῶν σηματομένων εἴκοσι καὶ ὀκτώ τὸν ἀριθμὸν, κατὰ δὲ τοὺς χαρακτῆρας ἑπτὰ, ὧν ἕκαστον τετραχῶς μετασχηματίζεσθαι. γράφουσι δὲ τοὺς στίχους οὐκ εἰς τὸ πλάγιον ἐκτείνοντες, ὥσπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ἄνωθεν κάτω καταγράφοντες εἰς ὀρθόν. πολυχρονίους δ' εἶναι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὑπερβολήν, ὡς ἂν ἄχρι πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν ζῶντας καὶ γωμένους ἀνόσους κατὰ τὸ πλεῖστον· τὸν δὲ πηρωθέντα ἢ καθόλου τι ἐλάττωμα ἔχοντα ἐν τῷ σώματι μεθιστάνειν ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ζῆν ἀναγκάζουσι κατὰ τὴν νόμον ἀπότομον. νόμμον δ' αὐτοῖς ἐστὶ ζῆν ἄχρι ἐτῶν ὠρισμένων, καὶ τὸν χρόνον τοῦτον ἐκπληρώσαντας ἐκουσίως μεταλλάττειν ἐξηλλαγμένῳ θανάτῳ· φύεσθαι γὰρ παρ' αὐτοῖς ἰδιορρή βοτάνην, ἐφ' ἧς ὅταν τις κοιμηθῇ, λεληθότως καὶ προσηνωῶς εἰς ὕπνον κατενεχθεὶς ἀποθνήσκει.

ljepotom i skladom dijelova. Otvori ušiju mnogo su im veći od naših, a imaju i zaklopac, poput grkljanske klapke. (5) Poseban im bijaše također i jezik, i to kako po prirodi, tako i namjerno i umijećem; jezik im, naime, bijaše nadvoje razrezan u nekoj dužini, a mogao se razdijeliti sve do korijena, tako da su zapravo imali dvostruki jezik. (6) Zbog toga su mogli proizvoditi sve moguće glasove, te ne samo da su bili kadri oponašati svaki ljudski i artikulirani govor nego i mnogoglasno pjevanje ptica i uopće svaki mogući zvuk. No, najzačudnije je to da su mogli razgovarati s dvoje ljudi istovremeno, te su odgovarali svakom napose, a u posebnim bi slučajevima govorili o dvije stvari: jednim dijelom jezika razgovarali bi s jednim, a drugim s drugim čovjekom. (7) Podneblje im je izvanredno naklonjeno, jer žive na ekvatoru, a ne stradavaju ni od vrućina ni od mraza. Plodine kod njih zriju cijele godine, kako kaže i pjesnik

Jabuka zri za jabukom, kruška opet za kruškom,
Zatim grozd za grozdom, a i smokva za smokvom.

Dan im svejednako traje koliko i noć, a u podne nema u njih sjenâ, jer sunce stoji u zenitu.

87

57. Stanovnici žive u obiteljskim rodovima i zajednicama, ali ih u zajednici nema nikada više od četiri stotine. Žive na poljanama, jer im zemlja daje hrane u izobilju. Tlo na otoku je izvrsno, a zrak takav da prehrambene biljke rastu same od sebe obilnije nego što treba. (2) Kod njih obilno raste i trska što rodi bogatim plodom sličnim bijelom slamitku. Skupljaju ga i stavljaju u toplu vodu da omekša sve dok ne dosegne veličinu golubljevog jajeta. Tada ga gnječe i spretno mrve među rukama da bi iz toga umijesili kruhove koje onda peku i jedu, a koji su vrlo slatka okusa. (3) Obilni su i izvori vode, koja je dijelom topla i služi za kupanje i brzo razgoni svaki umor, a dijelom hladna i slatka i pomaže zdravlju. Svim je znanostima u njih posvećena naročita pažnja, najveća pak zvjezdoznanstvu. (4) Imaju i pismo. Služe se za izražavanje značenja s dvadeset i osam slova na broju, ali sa samo sedam znakova, od kojih se svaki može četverostruko preoblikovati. Retke ne pišu poprijeko, kao mi, nego uspravno, i to odozgo prema dolje. Ljudi su kod njih mnogovječni, koliko samo mogu biti, jer žive stotinu i pedeset godina, a najviše ih nikada ni ne obolijeva. (5) Tko bude osakaćen, ili uopće ima neku tjelesnu manu, prisiljen je oduzeti sebi život prema strogom zakonu. Običaj je kod njih živjeti samo do određene dobi, pa kada se to vrijeme navrší, valja im dragovoljno otići u smrt posebnim načinom. U njih, naime, raste čudna biljka, pa svatko tko među nju legne, neopazice i lagano padne u slatki san te umre.

88 58 γυναίκας δὲ μὴ γαμεῖν, ἀλλὰ κοινὰς ἔχειν, καὶ τοὺς γεννηθέντας παῖδας ὡς κοινούς τρέφοντας ἐπ' ἰσῆς ἀγαπᾶν· νηπίων δ' ὄντων αὐτῶν πολλακίς τὰς τρεφούσας διαλλάττειν τὰ βρέφη, ὅπως μηδὲ αἱ μητέρες ἐπιγνώσκωσι τοὺς ἰδίους· διόπερ μηδεμιᾶς παρ' αὐτοῖς γωομένης φιλοτιμίας ἀστασιάστους καὶ τὴν ὁμόνοιαν περὶ πλείστου ποιουμένους διατελεῖν. εἶναι δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ζῶα, μικρὰ μὲν τοῖς μεγέθεσι, παράδοξα δὲ τῇ φύσει τοῦ σώματος καὶ τῇ δυνάμει τοῦ αἵματος· εἶναι γὰρ αὐτὰ τῷ σχήματι στρογγύλα καὶ παρεμμερέστατα ταῖς χελώνας, τὴν δ' ἐπιφάνειαν δυοὶ γραμμαῖς μηλίαις κεχαιομένα, ἐφ' ἐκάστης δὲ ἄκρας ἔχειν ὀφθαλμὸν καὶ στόμα· διὸ καὶ τέτταρον ὄμμασι βλέποντα καὶ τοῖς ἴσοις στόμασι χρώμενα εἰς ἓνα φάρυγα συνάγειν τὰ σιτία, καὶ διὰ τοῦτου καταπινομένης τῆς τροφῆς εἰς μίαν κοιλίαν συρρεῖν ἅπαντα· ὁμοίως δὲ τὰ σπλάγχνα καὶ τᾶλλα τὰ ἐντὸς πάντα ἔχειν μοναχά· πόδας δὲ ὑποκεῖσθαι κύκλῳ τῆς περιφερείας πολλούς, δι' ὧν δύνασθαι πορεύεσθαι πρὸς ὃ ἂν μέρος βούληται. τὸ δ' αἷμα τοῦτου τοῦ ζώου θαυμάσιον ἔχει δύναμιν· πᾶν γὰρ τὸ διατμηθὲν ἔμπρουν σώμα κολλᾶν παραχρῆμα, κὰν ἀποκοπεῖσα χεὶρ ἢ ὄμοιον εἰπεῖν τύχη, δι' αὐτοῦ κολλᾶσθαι προσφάτου τῆς τομῆς οὔσης, καὶ τᾶλλα δὲ μέρη τοῦ σώματος, ὅσα μὴ κυρίως τόποις καὶ συνέχουσι τὸ ζῆν κατέχεται. ἕκαστον δὲ τῶν συστημάτων τρέφειν ὄρνειν εὐμέγεθες ἰδιάζον τῇ φύσει, καὶ διὰ τοῦτου πειράζεται τὰ νήπια τῶν βρεφῶν ποίας τινὰς ἔχει τὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις· ἀναλαμβάνουσι γὰρ αὐτὰ ἐπὶ τὰ ζῶα, καὶ τούτων πετομένων τὰ μὲν τὴν διὰ τοῦ ἀέρος φορὰν ὑπομένοντα τρέφουσι, τὰ δὲ περὶ αὐτὰ γωόμενα καὶ θάμβους πληρούμενα ῥίπτουσι, ὡς οὔτε πολυχρόνια καθεστῶτα οὔτε τοῖς ἄλλοις τῆς ψυχῆς λήμασι ἀξιόλογα. ἕκαστου δὲ συστήματος ὁ πρεσβύτερος αἰετὴν τὴν ἡγεμονίαν ἔχει, καθάπερ τις βασιλεὺς, καὶ τούτῳ πάντες πείθονται· ὅταν δ' ὁ πρῶτος τελέσας τὰ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἔτη κατὰ τὸν νόμον ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τοῦ ζῆν, ὁ μετὰ τοῦτον πρεσβύτατος διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν· ἡ δὲ περὶ τὴν νῆσον θάλαττα, ῥοώδης οὔσα καὶ μεγάλας ἀμπώτεις καὶ πλημύρας ποιουμένη, γλυκεῖα τὴν γεῦσιν καθέστηκε. τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἄστρων τὰς ἄρκτους καὶ πολλὰ καθόλου μὴ φαίνεσθαι. ἑπτὰ δ' ἦσαν αὐταὶ νῆσοι παραπλήσιοι μὲν τοῖς μεγέθεσι, σύμμετρον δ' ἀλλήλων διεστηκυῖαι, πᾶσαι δὲ τοῖς αὐτοῖς ἔθεισι καὶ νόμοις χρώμεναι.

59 πάντες δ' οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς, καίπερ δαψιλεῖς ἔχοντες πάντων χορηγίας ἀτοφρεῖς, ὅμως οὐκ ἀνέδην χρώνται ταῖς ἀπολαύσεσιν, ἀλλὰ τὴν λιτότητα διώκουσι καὶ τὴν ἀρκούσαν τροφήν προσφέρουσι· κρέα δὲ καὶ τᾶλλα πάντα ὄπτα καὶ ἐξ ὕδατος ἐφθὰ σκευάζουσι· τῶν δὲ ἄλλων τῶν τοῖς μαγεύροις περιλοτεχημένων χυμῶν καὶ τῆς κατὰ τὰς ἀρτύσεις ποικιλίας ἀνεπινώθητοι παντελῶς εἰσι· σέβονται δὲ θεοὺς τόπεριέχον πάντα καὶ ἥλιον καὶ καθόλου πάντα τὰ οὐράνια· ἰχθύων δὲ παντοδαπῶν πλήθος ἀλιεύοντες ποικίλως καὶ τῶν πτηνῶν οὐκ ὀλίγα θηρεύουσι· γίνεται δὲ παρ' αὐτοῖς ἀκροδρύων τε πλήθος αὐτομάτων, καὶ ἐλαῖαι φύονται καὶ ἄμπελοι, ἐξ ὧν ἐλαίον τε ποιοῦσι δαψιλές καὶ οἶνον· ἕρεις τε τοῖς μεγέθεσι διαφέροντες, οὐδὲν δὲ ἀδικοῦντας τοὺς ἀνθρώπους, ἐδώδιμον ἔχειν τὴν σάρκα καὶ γλυκύτητι διαφέρουσιν· ἐσθῆτας δὲ αὐτοὺς κατασκευάζειν ἐκ τινῶν καλάμων ἐχόντων ἐν τῷ μέσῳ χροῦν λαμπρὸν καὶ μαλακόν, ὃν συνάγουσιν καὶ τοῖς θαλαττίοις ὀστρέοις συγκεκομμένους μίγοντας θαυμαστὰ κατασκευάζειν ἱμάτια πορφυρᾶ· ζώων δὲ παρηλλαγμένας φύσεις καὶ διὰ τὸ παράδοξον ἀπιστου-

89 58. Žene ne vjenčavaju, nego ih imaju zajedničke. Rođenu djecu odgajaju kao zajedničku i svi ih podjednako vole. Često biva da dojilje zamijene dojenčad, dok su još malena, tako da majke ne poznaju svoju djecu. Stoga se u njih nikada ne rađa častohleplje, pa žive bez stranačkih borbi i stalno vlada sloga u svemu što se čini. (2) A ima u njih i životinja, veličinom malenih no čudnovate naravi tijela i moći krvi. Oblikom su okrugle i najsličnije kornjačama. Na površini su označene dvama ukrštenim slovima boje jabuke, (3) a sa svake strane imaju jedno oko i jedna usta. Kako vide četvorim očima i imaju isto toliko usta, tako im sva jela prolaze jednim ždrijelom i na koncu sva hrana završi u jednom želucu. Utroba i ostali unutarnji dijelovi tijela su im jednostavni. Oko čitavog tijela imaju mnogobrojne noge, (4) pa se mogu kretati na sve strane. Krv ove životinje ima čudnovatu moć: ona svaki odrezani dio živa tijela smjesta zacijeljuje, bila to ruka ili tome sličan ud. Dok je rez još svjež, bit će izliječen, a tako i drugi dijelovi tijela, samo ako se ne radi o najvažnijim dijelovima ili o onima koji su temeljem života. (5) Svako pleme uzgaja veliku pticu posebne naravi, a koriste je da bi iskušali srčanost djece. Njih se stavlja ptici na leđa, te se pušta da odleti. Djecu koja izdrže let zrakom dalje odgajaju, a odbacuju onu koju uhvate vrtoglavica i užas, jer ne obećavaju dugovječnost i ne pokazuju valjanost duše. (6) U svakoj zajednici najstariji uvijek vlada kao kralj, a svi ga slušaju. No kada ovaj vrhovnik navrši sto i pedesetu godinu i prema zakonu oduzme sebi život, naslijeđuje ga u vladanju opet najstariji. (7) More okolo otoka ima jake struje i stvara velike oseke i plime, ali je slatka okusa. Od naših zvijezda Veliki medvjed i mnoge druge uopće se ne vide. Postoji sedam otoka i svi su veličinom jednaki, jednako razdaljani, a i običaji i zakoni svi su isti.

59. Svi stanovnici otokâ, iako sredstva za život rastu sama od sebe u izobilju, ne odaju se prekomjernom uživanju, već su vrlo umjereni i uzimaju samo onoliko hrane koliko im je potrebno. Meso i drugu hranu uživaju dijelom pečene, a dijelom kuhane u vodi. Ostala kuharska umijeća, začine i jela spravljena na složene načine, kuhane u vodi. Ostala kuharska umijeća, začine i jela spravljena na složene načine, kuhane u vodi. (2) Kao bogove štiju sveokružujući zrak i Sunce, te uopće sve uopće ne poznaju. (2) Kao bogove štiju sveokružujući zrak i Sunce, te uopće sve nebesko. Ribe svih vrsta love na razne načine, a hvataju i nemalo ptica. (3) Mnogo voćaka raste u njih samo od sebe, a uspijevaju i masline i loza, od kojih dobivaju dovoljno ulja i vina. Zmije izvanredne veličine, koje čovjeku neće ništa našao, imaju jestivo i vrlo slatko meso. (4) Odjeću svoju prave iz neke vrste trske koja u sredini ima sjajnu bijelu pahuljicu; ovu trsku oni skupljaju, lijepe je sokom razbijenih morskih školjki, te tako prave čudesne grimizne ogrtače. (5) Tamošnje su

μένας. πάντα δὲ παρ' αὐτοῖς ὠρισμένην ἔχων τάξιν τὰ κατὰ τὴν διαίταν, οὐχ ἅμα πάντων τὰς τροφὰς καὶ τὰς αὐτὰς λαμβανόντων, διατετάχθαι δ' ἐπὶ τῶν ὠρισμένων ἡμέρας ποτὲ μὲν ἰχθύων βρώσῳ, ποτὲ δὲ ὀρνέων, ἔστι δ' ὅτε χερσαίων, ἐνίοτε δὲ ἐλαιῶν καὶ τῶν λιτοτάτων προσοψημάτων. ἐναλλάξ δὲ αὐτοὺς τοὺς μὲν ἀλλήλοις διακονεῖν, τοὺς δὲ ἀλιεῦν, τοὺς δὲ περὶ τὰς τέχνας εἶναι, ἄλλους δὲ περὶ ἄλλα τῶν χρησίμων ἀσχολεῖσθαι, τοὺς δ' ἐκ περιόδου κυκλικῆς λειτουργεῖν, πλὴν τῶν ἥδη γεγηρακότων. ἐν τε ταῖς ἐορταῖς καὶ ταῖς εὐωχίαις λέγεσθαι τε καὶ ᾄδεσθαι παρ' αὐτοῖς εἰς τοὺς θεοὺς ὕμνους καὶ ἐγκώμια, μάλιστα δὲ εἰς τὸν ἥλιον, οὗ τὰς τε νήσους καὶ ἑαυτοὺς προσαγορεύουσι. θάπτουσι δὲ τοὺς τελευτήσαντας ὅταν ἄμπωτος γένηται καταχωρῶντες εἰς τὴν ἄμμον, ὥστε κατὰ τὴν πλημμυρίδα τὸν τόπον ἐπιχωρῶνται. τοὺς δὲ καλάμους, ἐξ ὧν ὁ καρπὸς τῆς τροφῆς γίνεται, φασὶ σπιθαμιαίους ὄντας τὸ πάχος κατὰ τὰς τῆς σελήνης ἀναπληρώσεις ἀναπληροῦσθαι, καὶ πάλιν κατὰ τὰς ἐλαττώσεις ἀνὰ λόγον ταπεωοῦσθαι. τὸ δὲ τῶν θερμῶν πηγῶν ὕδωρ γλυκὺ καὶ ὑγιεῶν ὃν διαφυλάττει τὴν θερμασίαν, καὶ οὐδέποτε ψύχεται, ἐὰν μὴ ψυχρὸν ὕδωρ ἢ οἶνος συμμίσγηται.

90 60 Ἐπτά δ' ἔτη μείναντας παρ' αὐτοῖς τοὺς περὶ τὸν Ἰαμβούλον ἐκβληθῆναι ἄκοντας, ὡς κακούργους καὶ πονηροὺς ἐθισμοῖς συντετραμμένους. πάλιν οὖν τὸ πλοῖον κατασκευάσαντας συναναγκασθῆναι τὸν χωρισμὸν ποιήσασθαι, καὶ τροφὴν ἐνθεμένους πλεῦσαι πλέον ἢ τέτταρας μῆνας· ἐκπεσεῖν δὲ κατὰ τὴν Ἰνδικὴν εἰς ἄμμους καὶ τεναγώδεις τόπους· καὶ τὸν μὲν ἕτερον αὐτῶν ὑπὸ τοῦ κλύδωνος διαφθαρῆναι, τὸν δὲ Ἰαμβούλον πρὸς τῶν κώμην προσερχθέντα ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων ἀναχθῆναι πρὸς τὸν βασιλέα εἰς πόλιν Παλίβοθρα, πολλῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπέχουσαν τῆς θαλάττης. ὄντος δὲ φιλέλληνος τοῦ βασιλέως καὶ παιδείας ἀντεχομένου, μεγάλης αὐτὸν ἀποδοχῆς καταξιώσαι· τὸ δὲ τελευταῖον μετὰ τῶν ἀσφαλείας τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν Περσίδα διελθεῖν, ὕστερον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα διασωθῆναι. ὁ δὲ Ἰαμβούλος [οὗτος] ταῦτά τε ἀναγραφῆς ἠξίωσε καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἰνδικὴν οὐκ ὀλίγα συνετάξατο τῶν ἀγνωσμένων παρὰ τοῖς ἄλλοις. ἡμεῖς δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου γεγενημένην ἐπαγγελίαν τετελεκότες αὐτοῦ περιγράψομεν τῆνδε τὴν βίβλον.

životinje tako različite naravi [od poznatih] da je to zbog neobičnosti nevjerovatno. Sve što se tiče načina života, ima u njih točan red. Niti svi jedu zajedno, niti svi uzimaju istu hranu. U određene dane smiju jesti samo ribe, a u druge pak samo ptice, onda opet meso kopnenih životinja; gdjekad samo masline i najjednostavnije povrće. (6) Jedni druge naizmjenice poslužuju, pa dok jedni love ribe, drugi se bave umijećima ili nečim drugim korisnim. Javnu službu vrše po periodima uokrug, a od nje su izuzeti samo stariji ljudi. (7) Na svetkovine i prilikom gozbi govore se i pjevaju himne i pohvalnice bogovima, navlastito pak Suncu, kojem su posvećeni otoci i sami stanovnici. (8) Svoje mrtve pokapaju za oseke i zatrpavaju ih pijeskom, tako da ih plima još bolje pokrije. Trska, iz čijeg ploda spravljaju hranu, čini se da je velika jedan pedalj; ona postaje debljom kada raste i mjesec, a kada mjesec opada, i ona slabi razmjerno tomu. (9) Voda iz toplih izvora je slatka i dobra za zdravlje, a održava svoju toplinu i nikada se ne hladi, ako joj ne pridodamo hladne vode ili vina.

60. Pošto provedoše ondje sedam godina, Jambul i njegov drug bijahu protiv svoje volje protjerani kao zlotvori i lošim običajima odgojeni ljudi, Ponovo uđoše u opremljenu lađicu i na silu se oprostiše. Ukrcaвши hranu, plovili su više od četiri mjeseca, a naposljetku bijahu izbačeni na indijsku obalu, i to u neko pjeskovito i močvarno područje. (2) Drug je u valovima poginuo, a Jambul se dokopa nekog sela, odakle ga stanovnici odvedoše kralju u grad Palibotri, koji je od obale udaljen više dana hoda. (3) Kralj je bio prijatelj Grka i bavio se znanostima, pa je Jambula vrlo dostojno primio. Na koncu otputuje Jambul sa sigurnom pratnjom prvo u Perziju, a potom mu se posreći put i u Grčku. (4) Jambul je sve ovo sam zapisao, a o Indiji nije priopćio manje od drugih, koji o tome iz neznanja šute.

Preveo Ozren Žunec

BILJEŠKE

(Brojevi označavaju mjesto u tekstu na koje se bilješka odnosi)

55 (1) **Ocean** (Okean): isprvice ime jednog od titanâ, sina Geje i Urana (Heziod *Teogonija* 133); potom oznaka rijeke koja okružuje cijeli svijet, prikazane na obodu Ahilejeva štita (*Ilijada* XVIII, 607f); Herodot, međutim, otklanja već mogućnost opstojanja sveokružujuće rijeke (II, 23). Kasnije ime za izvanjsko more izvan napučena svijeta (usp. Pseudo-Aristotel *de mundo* 393a17ff: Ἀτλαντικόν), a ne odnosi se samo na vodu zapadno od Heraklovihi stupova, već na more koje zemlju uokolo okružuje (περιρρέει τὴν γῆν), dakle i na Indijski ocean. — Otok nije dosada identificiran; Lassenovu pretpostavku da se radi o Baliju pobiše Rohde i Richter (v. Kroll, 683). U prošlosti se držalo da je u pitanju Cejlon (grč. Ταροβάνη, usp. Ps.-Aristotelov op. cit. 393b 15), što preuzima i Campanella koji, neposredno inspiriran Jambulom, smješta tamo svoju Civitas Solis. (Početkom novog vijeka se imenom Taprobane označavala Sumatra.) U tekstu (v. *infra* 58, 7) govori se o sedam otoka, pa bi identifikacija „otoka” možda trebala biti prebačena na otočne skupine Indijskog oceana, primjerice Maledive, Lakadive, Sejšelsko otočje ili Chagos. Najvjerovatnije je identifikacija uzaludna, a „otok” je plod mašte. (V. i bilj. uz 55, 6 i 58, 7).

(2) **Arabija**: prema Herodotu (II, 8) tim se imenom označavaju zemlje s obje strane Crvenog mora. — **Etiopljani**: stanovnici obala Oceana, dakle krajnjeg oboda svijeta (v. *Ilijada* I, 423), a ime njihovo znači „(ljudi) spaljena lica”. Herodot (III, 17) smješta ih i na obale Indijskog oceana.

(3) **Naraštaj**: Herodot (isto) Etiopljane zove dugovječnima. (Usp. tekst 57, 4.)

(6) **Veliko more**: Indijski ocean ili Arapsko more: — **Oluje**: u Indijskom oceanu, u pojasu između 0° i 5° južne zemljopisne širine vladaju česte i jake oluje (v. *Pomorska enciklopedija* sv. III, 426). Zimi pušu sjevero-istočni monsuni, a struje teku od Indije prema Somaliji, pa južno uzduž istočnoafričke obale. Ljeti pak pušu kišonosni jugo-zapadni monsuni, a uz somalijsku obalu, prema sjeveru, teče jaka struja, koja, preko Arapskog mora, zavija k Indiji. Budući da su te jake struje i snažni monsunski vjetrovi približno ista smjera u pojedinim godišnjim dobima, putovanje od Somalije do npr. Malediva (oko 2500 km) ne bi moglo trajati četiri mjeseca (oko 15 km dnevno). — **Pet tisuća stadija**: 890 km. To bi ukazivalo na veći otok, reda veličine Cejlona.

56 (2) **Četiri lakta**: 184 cm.

(4) **Grkljanska klapka**: epiglotos.

(7) **Ekvator**: opis ne odgovara stvarnim klimatskim prilikama u Indijskom oceanu u blizini ekvatora. Radi li se o stvarnom otoku, odn. otočnoj skupini, što je malo vjerovatno, ekvatorska njegova pozicija mogla se lako i bez uporabe instrumenata odrediti iz stalne ravno-dnevice te odsustva sjena u podne; na ekvatorskim otocima, međutim, vladaju nesnosne vrućine.

57 (1) **U obiteljskim rodovima i zajednicama** (κατὰ συγγενέας καὶ σὺστηματα): kako uža obiteljska zajednica teško može brojati 400 ljudi, mora da je u ovom izričaju sačuvano počelo ustrojavanja temeljne zajednice (σὺστημα) koja u sebi sadržava više „obitelji”, povezanih nekim načinom, koji pak svakako nije krvno srodstvo, jer je na otoku uvedena zajednica žena i djece (v. tekst 58, 1). Σὺστημα znači upravo (društvenu) organizaciju, odnosno zajednicu ili sklop (usp. Platon *Leges* 686B6; Aristotel *Eth. Nic.* 1168b 32). — **Na poljama** (ἐν τοῖς λιμῶσι): točnije bi bilo „na livadama”, ali je smisao „u poljima”.

(2) **Slamitak** (δρόβος): *Vicia ervilia*; njem. *Kichererbse*; hrv. još i rogačica. Neki drže da se radi o riži (v. Kroll, 683), ali opis uporabe neodređeno upućuje na ječam.

(4) **Mnogovječni**: usp. bilj. uz 55, 3; 58, 7 i 59, 2.

58 (2–4) **Životinje**: ova fantastična bića svakako valja shvatiti alegorijski, u kontekstu stoičke ideje organske države (odn. zajednice). Campanella, opisujući Grad Sunca, spominje četvora vrata (v. *Grad Sunca*, 6). Sabiranje hrane sa četiri strane i pokretljivost u svim smjerovima treba da simbliziraju jedinstvo zajednice i njenu univerzalnu otvorenost, a čuderna „moć krvi” zajednicu kao počelo života, ograničenu tek prirodnim okvirom života pripadnika

zajednice: krv je ljekovita „... osim ako se ne radi o najvažnijim dijelovima tijela ili onima koji su temeljem života”. Diodor, međutim, ove „životinje” opisuje kao dio egzotične faune, bez ikakva simboličkog značenja.

(7) **Struje, plime, sladak okus mora, sedam otoka**: oko ekvatora teku Indijskim oceanom vrlo jake struje (i do 30 pomorskih milja u 24 sata). U zapadnom dijelu Indijskog oceana (Bomorske mijene variraju od 1 m (Cejlon, *sic!*) do 11 m u zaljevu Cambay (sjeverno od Bomorske mijene) Ovakve, mjestimično vrlo izražene mijene mogle su lako impresionirati stanovnika baya). U svakom slučaju ovi podaci ne mogu istočnog Sredozemlja gdje plima ne prelazi 1 m. U svakom slučaju ovi podaci ne mogu pripomoći eventualnoj identifikaciji otoka, budući da se u Indijskom oceanu morske mijene povećavaju s udaljenošću od ekvatora (gdje su najmanje). Osobito je protivrječan podatak o slatkom okusu mora, jer je slanoća Indijskog oceana tek nešto manja od slanoće mora u istočnom Sredozemlju (35–36,5% prema 37–38%). Nejasnoću oko otoka Febola (Φεβόλα u Ps.-Aristotelovu *de mundo* 393b 15) razriješio je W. L. Lorimer tako da je ovaj otok smjestio u jezero Tana, u današnjoj Etiopiji (nav. prema bilješci D. J. Furleyja a uz navedeno mjesto). Ovu hipotezu mogli bismo primijeniti i u našem slučaju. Zanemarimo li podatke o strujama i morskim mijenama, pa pristanemo čvrsto uz podatke o „slatkome okusu”, možemo zaključiti da bi i Jambulov otok također mogao biti smješten u jezero Tana. Tom zaključku pogoduje i to da se središnji i najveći otok jezera Tana, Dek, nalazi zaista u zaključku pogoduje i to da se središnji i najveći otok jezera Tana, Dek, nalazi zaista u zaključku pogoduje i to da se središnji i najveći otok jezera Tana, Dek, nalazi zaista u skupini od sedam otoka, a da sveukupno na jezeru ima 7 skupina otoka (od toga dvije po 7 otoka), te dva usamljena otoka. Da bi „Etiopljani” svoju žrtvu pustili čamcem u jezero široko preko 60 km, nije mnogo manje vjerovatno od puštanja u ocean, to više što izričita zabrana povratka (tekst 55, 4) nema mnogo smisla ako je lađica sa žrtvama prepuštena strujama i monsunima oceana, svakako poznatim samim „Etiopljanima”. I danas domoroci na jezeru Tana (pleme Woitos) drže da je jezerska voda „puna zlih demonâ”. Grcima, koji nisu poznavali točne dimenzije Afrike, mogla se obala jezera učiniti kao obala Oceana. Protiv ovakva tumačenja govore svi ostali „podaci” u tekstu. No, ako je Jambul doista posjetio kakav otok, moguće je da je priču, u skladu sa zahtjevima epohe, ukrasio nevjerojatnim i fantastičnim „podacima”, te da je namjerno prikazao otok ili otoke vrlo daleko od poznatog svijeta, kako bi pojačao utisak.

59 (2) **O kultu Sunca kod Etiopljana** usp. Herodot III, 17–18).

(4) **Bijela pahuljica** upućuje na pamuk.

(5) **Tamošnje životinje**: cijela ova rečenica Diodorov je komentar Jambulova opisa faune (vjerovatno simboličkog).

(6) **Javna služba** (λεῖτουργία): sadržaj liturgije, kakvu znamo iz grčkog svijeta, nije moguće prenijeti na otoke Jambulove utopije, jer ondje ne postoji privatno vlasništvo.

(8) **Trska**: istovjetna s onom u 57, 2.

60 (2) **Palibotra**: drevna Pataliputra, buddhističko središte, u kojem je, prema predanju, boravio i sam Buddha. Grad je propao u V ili VI st. naše ere, a nalazio se u blizini današnje Patne, na Gangesu. Opisane udaljenosti samo izdaleka odgovaraju stvarnom stanju. Dan hoda iznosi 200 stadija (Herodot IV, 101), odnosno oko 35,5 km.

LITERATURA

Tekst

DIODORI *Bibliotheca historica*. Ex recensione et cum annotatiobus L. Dindorfii. Lipsae 1866 ff.

DIODORUS SICULUS: *Geschichts-Bibliothek*. Uebers. v. Adolf Wärmund. Stuttgart 1866–1869.

Ostala djela

(redom navodenja u bilješkama i komentarima)

ARISTOTLE: *On Sophistical Refutations. On Coming-to-be and Passing Away. On the Cosmos*. Ed. by. E.S. Forster, D.J. Furley. (Loeb Classical Library.) Cambridge, Mass. – London, 1978.

KROLL, W.: *Iambulos*. Pauly-Wissowa RE, 17. Halbbd. Stuttgart, 1914. Sp. 681–683.

Pomorska enciklopedija JLZ. 1. izd. Zagreb, 1956ff.

PLATO: *Opera*. Ed. I. Burnet. Oxford, 1900ff.

PLATON: *Država*. Prev. M. Kuzmić. Redakcija prijevoda D. Salopek. Zagreb, 1977.

CAMPANELLA, T.: *Grad sunca*. Prev. D. Grabovac. Beograd, 1964.

NESTLE, W. – LIEBICH, W.: *Geschichte der Griechischen Literatur*. 2. Bde. Berlin 1961–1963.

BLOCH, E.: *Das Prinzip Hoffnung I–III*. Frankfurt a/M, 1973.

ARISTOTLE: *Politics*. Ed. and transl. by H. Rackham. (Loeb Cl. Libr.) Cambridge, Mass.–London, 1977.

POEHLMANN, R.: *Geschichte des antiken Kommunismus u. Sozialismus*. Leipzig, 1893–1901.

LASKY, M.J.: *Utopia and Revolution*. Chicago – London, 1976.

MARX, K.: *Kapital I–III*. Prev. M. Pijade i dr. Beograd, 1971.

94

MARX, K.: *Filozofsko-politički spisi*. Prev. D. Rodin i dr. Zagreb, 1979.

MARX, K. – ENGELS, Fr.: *Rani radovi*. Prev. St. Bošnjak. Zagreb, 1967.

MORUS, T.: *Utopija*. Prev. F. Barišić. Beograd, 1964.

biblio grafija

DOPUNA BIBLIOGRAFIJI PRIJEVODA KLASIČNE GRČKE
I RIMSKE KNJIŽEVNOSTI
U KNJIGAMA I ZBIRNIM IZDANJIMA
1800–1977.

95

Uvodne napomene

I pored nastojanja da bibliografija obuhvati cijeli korpus zadan u naslovu, dvadesetak izdanja ostalo je nezabilježeno. Nekoliko knjiga našao sam spomenuto u sekundarnim izvorima kad je rad na bibliografiranju pojedinih razdoblja već bio gotov; dio sam knjiga (uglavnom s područja rimskog prava) našao u knjižnici Pravnog fakulteta u Zagrebu; na dio knjiga upozorila me je sekundarna literatura koju u trenutku pisanja nisam poznavao; na neka su me izdanja, napokon, upozorili kolege. Većinu knjiga nisam mogao obraditi *de visu* jer ih ne posjeduju bibliotečni fondovi zagrebačkih biblioteka ili su ta izdanja nepristupačna. Stoga je većinom uz djelomičan bibliografski opis naznačen samo izvor. Kao i u prošlim bibliografijama to su bili:

Miloš Đurić: *Istorija helenske književnosti*, Naučna knjiga, Beograd, 1951. (Đurić 1)
Miloš Đurić: *Aristotel: O pesničkoj umetnosti*. S originala preveo —, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1966. (Đurić 2)

Milan Budimir — Miron Flašar: *Pregled rimske književnosti*, Zavod za izdavanje udžbenika NR Srbije, 1963. (Budimir-Flašar)